

Instituti i Studimeve për krimet dhe pasojat e komunizmit, Fjalor enciklopedik i viktimave të terrorit komunist, red. Azem Qazimi i in., Tirana 2012–2016, t. 1–5.

Spoglądając z perspektywy ostatnich dwudziestu lat na dorobek albańskiej historiografii należy stwierdzić, że temat polityki represyjnej, a zwłaszcza zbrodni komunistycznych popełnionych w latach 1944–1991 w Albanii nie należy do zagadnień priorytetowych w prowadzonych badaniach. Problem rozliczeń z komunistyczną przeszłością nadmiernie upolityczniony w pierwszym okresie rządów Demokratycznej Partii Albanii (1992–1997) z czasem został zepchnięty na margines dyskusji dotyczących tożsamości współczesnych Albańczyków i ich przeszłości. Takiej postawie sprzyjała niechęć do podejmowania tematów dzielących współczesne społeczeństwo, ale także świadomość ciągłej obecności w elicie władzy osób, które ponosiły odpowiedzialność za zbrodnie państwa rządzonego przez Envera Hodżę.

Nadzieje na poważną próbę konfrontacji z komunistyczną przeszłością pojawiły się po zwycięstwie w wyborach parlamentarnych 2009 roku zwolenników rewizji albańskiej polityki historycznej. Umacniająca swoją pozycję na scenie politycznej partia kierowana przez Salego Berishę wprowadzała do obiegu publicznego hasło „rewizji historii” („rishikimi i historise”), domagając się zweryfikowania dotychczasowych ocen reżimu Envera Hodży tak, aby miejsce nostalgii za okresem jego rządów zajęła świadomość zbrodni, których dopuścił się wówczas reżim.

Nieprzypadkowo w 2010 roku rozpoczął swoją działalność Instytut Badania Zbrodni i Następstw Komunizmu w Albanii (ISKK), powołany do życia decyzją parlamentu albańskiego. Celem działań ISKK jako instytucji państwowej miało być prowadzenie badań nad zbrodniami komunistycznymi popełnionymi w Albanii od 1941 r., kiedy powstała w tym kraju pierwsza partia komunistyczna. W zespole kierowanym przez Agrona Tufę znaleźli się historycy, ale także dziennikarze, pisarze, prawnicy, a także przedstawiciele środowiska byłych więźniów politycznych. Plonem kilku lat działalności instytutu jest szereg publikacji, poświęconych polityce represyjnej w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej, aktywności antykomunistycznych oddziałów zbrojnych, a także edycje dokumentów archiwalnych, związanych z procesami politycznymi.

Jednym z najważniejszych zadań wynikających z misji Instytutu stało się opracowanie bazy danych osób represjonowanych, na podstawie dokumentów, które przetrwały do dzisiaj i nie zostały zniszczone przez Służbę Bezpieczeństwa (*Sigurimi*) w latach 1990–1992. Uchwała Rady Ministrów z 4 maja 1994 roku stworzyła szansę uzyskania statusu osób represjonowanych przez ofiary systemu i ich rodziny. Do roku 2013 roku status poszkodowanych przyznano 42 772 osobom, z czego 5548 zostało straconych z powodów politycznych, zaś 987 osób zmarło w trakcie wykonywania wyroku.

Baza danych osób prześladowanych, opracowywana w ramach ISKK stanowi pierwszą poważną próbę weryfikacji rzeczywistej skali represji, a także rzeczywistej liczby ofiar systemu, nie tylko skazanych w procesach sądowych, ale także ofiar *epuration sauvage*, jak nazywano we Francji pozasądowe formy zemsty na przeciwni-

kach systemu. Kwerendą objęto akta Stowarzyszenia b. Więźniów Politycznych, państwowe zasoby archiwalne, akta śledcze, a także dokumenty prywatne. Szczególnie trudnym zadaniem stało się zebranie informacji dotyczących okresu 1944–1948 z uwagi na stan zachowania archiwaliów, ale także braku lub niepełnej dokumentacji egzekucji przeprowadzanych przez oddziały Departamentu Obrony Ludu (późniejszej *Sigurimi*). Szereg trudności stwarzało sporządzenie listy osób, które podlegały karze internowania. Dostępne w zespołach archiwum ministerstwa spraw wewnętrznych listy osób internowanych przykładowo nie zawierały nazwisk dzieci, które przyszły na świat w miejscach internowania, a także części członków rodzin, którzy zdecydowali się dzielić swoje życie z osobami podlegającymi represjom¹.

Dzięki finansowemu wsparciu niemieckiej Fundacji Konrada Adenauera w 2012 roku rozpoczęto publikację bazy danych, opracowanych przez ISKK. Pierwszy tom *Słownika encyklopedycznego ofiar terroru komunistycznego* opracował ośmioosobowy zespół pod kierunkiem pisarza i dziennikarza Azema Qazimiego. Zawierał on podstawowe informacje dotyczące polityki represyjnej w komunistycznej Albanii, a także definicję tytułowego pojęcia „ofiar terroru komunistycznego”. Mimo sprzeciwu środowiska byłych więźniów politycznych pojęcie to zostało potraktowane szeroko. Jako podstawowe kryterium przynależności do grupy ofiar uznano polityczne uwarunkowania represji co spowodowało, że w *Słowniku* uwzględniono także osoby należące do kierownictwa partii komunistycznej, które z czasem stały się ofiarami systemu. Pierwszy tom zawiera ponad tysiąc biogramów, kolejne cztery, znacznie obszerniejsze tomy ukazywały się w latach 2013–2016. Ostatni, wydany do tej pory tom kończy się na literze „M”, zawiera także uzupełnienia biogramów, które nie znalazły się w poprzednich wydaniach. Biogramy zawarte w publikacji poza danymi osobowymi zawierają także prawną kwalifikację czynów, które stały się podstawą represji, jak również przebieg kary i dalsze losy osoby represjonowanej. W przypadku osób, które odegrały istotną rolę w historii Albanii biogramy znacznie rozbudowano, z odwołaniem do wydanych wcześniej publikacji naukowych, a także dostępnych leksykonów i memuarystyki.

Dzieło, które bez wahania można uznać za jedno z najcenniejszych nie tylko w dorobku albańskiej historiografii, ale także traktowanej całościowo historiografii bałkańskich państw komunistycznych nie jest pozbawione wad i niedociągnięć. Podstawowym źródłem jak można domniemywać z bibliografii poszczególnych haseł są materiały zgromadzone przez osoby zabiegające o uzyskanie statusu represjonowanego. Stosunkowo rzadko gromadzone w ten sposób informacje zostały skonfrontowane z innymi przekazami (artykułami prasowymi, dokumentami wytworzonymi przez urzędy państwowe). Podobna sytuacja dotyczy biogramów opracowanych głównie na podstawie artykułów prasowych. W efekcie powstał imponujący zbiór biogra-

¹ Pojęcie „politycznego internowania” wprowadzono tuż po zakończeniu wojny. Członków rodzin byłych urzędników z czasów Ahmeda Zogu, a także tych, którym zarzucano współpracę z okupantem w okresie wojny, umieszczano w tzw. wsiach zamkniętych, z zakazem swobodnego poruszania się i pod ścisłym nadzorem funkcjonariuszy *Sigurimi*.

mów, bardzo zróżnicowanych pod względem opracowania merytorycznego, ale także zróżnicowanych pod względem formy. Znaczące dysproporcje pomiędzy poszczególnymi biogramami wynikają także ze zbyt szczegółowego, w moim przekonaniu prezentowania postaci znanych z uwagi na ich działalność polityczną lub kulturalną. W Albanii nadal odczuwa się dotkliwy brak słowników biograficznych, choć wydaje się, że omawiana publikacja nie powinna stanowić typowego słownika biograficznego sensu largo, a raczej koncentrować się na omówieniu tych aspektów biografii, które kojarzą się z tytułowym pojęciem „ofiary terroru komunistycznego”. Sentencja wyroku umieszczona w biogramie w większości przypadków nie została uzupełniona informacjami o okolicznościach zatrzymania czy też o innych prawdopodobnych przyczynach zastosowania środków represyjnych. Występujące często w sentencjach wyroków sądowych pojęcie „agitacji i propagandy” stało się tak pojemne i wieloznaczne, że łączy w ramach jednej kategorii osoby, które prowadziły niewinne rozmowy w języku obcym z tymi, którzy rozprowadzali ulotki antykomunistyczne.

Dyskusyjne wydaje się także umieszczenie w *Słowniku* ogromnej ilości biogramów osób, które w latach 1944–1948 padły ofiarą wywłaszczenia. Proces sekwestracji majątków dotyczył zarówno osób oskarżanych o współpracę z okupantem, jak również emigrantów politycznych, wobec których kara często miała jedynie charakter symboliczny. Podstawowe (a często jedyne) źródło informacji o dokonywanych sekwestracjach, przeprowadzanych przez władze lokalne stanowi dziennik urzędowy „Gazeta Zyrtare”. Brak możliwości weryfikacji informacji pochodzących z tego źródła z innymi, choćby wytworzonymi przez organy bezpieczeństwa budzi wątpliwości, co do zasadności włączenia wszystkich wymienionych osób poddanych wywłaszczeniu do kategorii „ofiary terroru komunistycznego”.

Tadeusz Czekański